

L'ART DEL GRAVAT I L'ESTAMPACIÓ

Professora: Eva Figueras Ferrer, 2011

- **TEMA I.-** El Gravats i la Imatge Impresa. Concepte y teoria. L'art del Gravats i l'estampació. Definició. Funcions del gravats. Multiplicitat. Repertori tècnic.

- **TEMA II.-** Gravats en fusta. Xilografia. Concepte gràfic . Orígens del gravats en fusta. Orient/ occident. Materials, eines i premsa específica. Fusta tallada. Fusta gravada. Linòleum i altres alternatives. Estampació en relleu
- **TEMA III.-** Gravats en metall . Calcografia. Concepte gràfic. Incisió directe. Signe gràfic: traç, taca, trames. Metalls, eines, materials, premsa. Tècniques bàsiques. Altres Materials: Plàstics. Estampació calcogràfica
- **TEMA IV.-** Gravats en metall. Incisió indirecte. Signe gràfic: traç, taca, trames. El gest. Materials propis: Mordents, vernissos i resines. Tècniques bàsiques. Variables d'estampació
- **TEMA V.-** Litografia. Concepte gràfic. Orígens. Materials, eines, premsa. Derives de la litografia. Signe autogràfic. Imatge fotogràfica. Alternatives a la pedra. El report. El color
- **TEMA VI.-** Serigrafia. Concepte gràfic. Forma. Color. Orígens. Serigrafia autogràfica. Serigrafia fotogràfica. Materials, eines, premsa. Suports alternatius
- **TEMA VII.-** Nous medis i nous conceptes gràfics. Fotogravats. Fotopolímer. Imatge digital. Tècniques mixtes

- El **gravat i l'estampa** són dos conceptes diferents que sovint es confonen i que no s'apliquen amb propietat.
-
- El **gravat** és el resultat de fer una incisió en un disseny o de tallar-lo en una matriu amb un cisell, un burí, una punta o un altre instrument semblant. Aquesta matriu pot ser una planxa de metall, fusta o una altra matèria en què es pot fer una incisió o es pot tallar, i que és susceptible de rebre tinta per traslladar-la al paper a través del procés d'estampació o impressió, tantes vegades com sigui convenient
 - L'**estampa** és la imatge obtinguda per l'estampació o la impressió de la planxa o matriu gravada. Per consegüent, mentre que el gravat és una part del procés, l'estampa és el resultat final del procés

-
- La litografia, la serigrafia, els mètodes additius... encara que s'anomenen amb els epígrafs de *gravat* i/o *estampa*, en realitat els tipus d'elaboració de la matriu no es corresponen exactament amb el concepte de gravat. És a dir, no es fa una incisió en la matriu o suport de la imatge ni es talla, sinó que s'obté per altres procediments com ara els planogràfics, basats en l'antagonisme de les substàncies greixoses i aquoses en la litografia, o bé l'obturació i/o el pas de la tinta al paper a través de la pantalla serigràfica.

L'aplicació incorrecta de *calcografia*:

- ❑ La *calcografia* és la institució on es dipositen, es conserven, s'estudien i es cataloguen matrius i estampes, el conjunt dels quals constitueix una part del patrimoni artístic.
- ❑ La *calcografia* és el conjunt i a cada una de les tècniques de gravat sobre metall, i d'aquesta manera es diferencia de la xilografia, la serigrafia i la litografia. En aquesta accepció, la calcografia fa referència al material de la matriu: en grec *kalkós* és el coure i *grápho* es refereix a l'escriptura o al dibuix.
- ❑ També anomenem *calcografia* tant la matriu de metall gravada com l'estampa resultant, encara que és més correcte denominar-les *gravat calcogràfic* i *estampa calcogràfica*, respectivament

-
- La denominació de *làmina, planxa, placa o xapa* per fer referència a la matriu del gravat calcogràfic també és problemàtica. Hi ha alguns autors que opinen que la *làmina* és la matriu abans de gravar i que la *planxa* és la matriu una vegada gravada. Però hi ha arguments totalment contraris a l'explicació anterior i, finalment, hi ha autors partidaris de no establir aquesta distinció, i argumenten que la denominació *làmina* actualment està en desús i que és més correcte designar amb el terme *planxa* la matriu metàl·lica, abans i/o després de ser gravada.

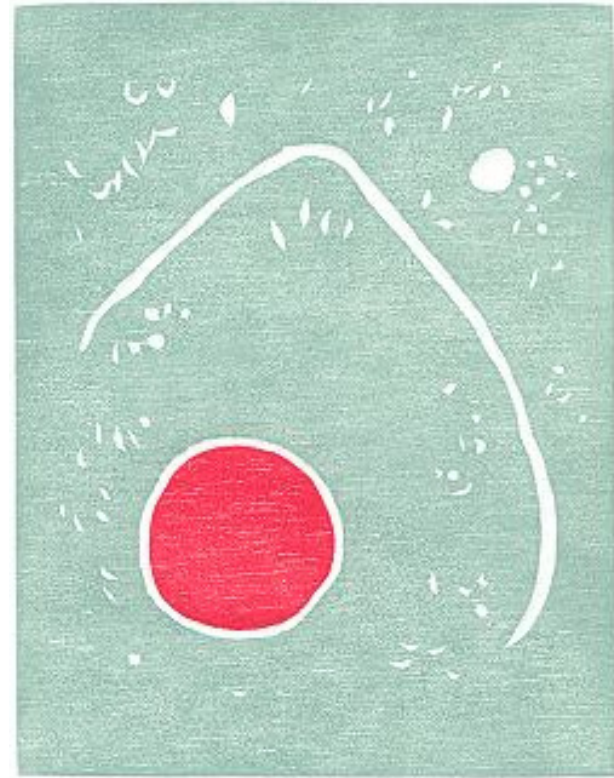
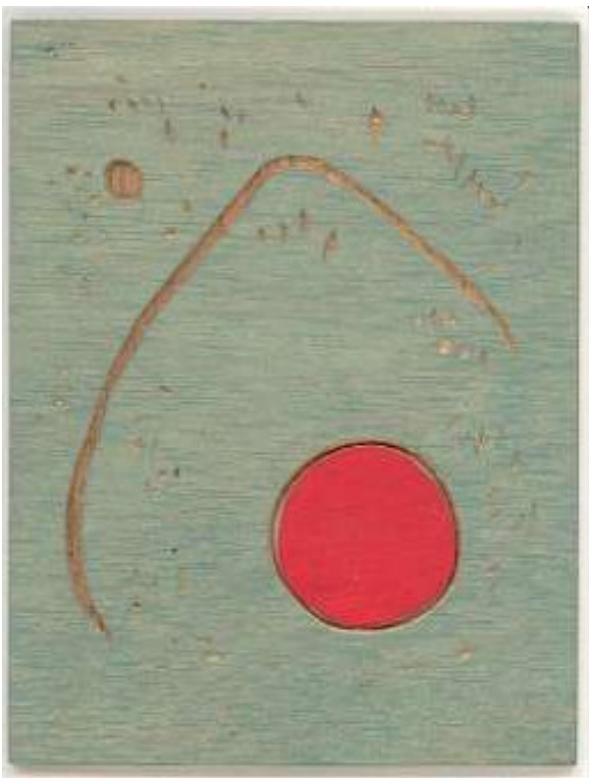
-
- La denominació de l'empremta resultant de l'estampació calcogràfica podem trobar-la citada com segueix: *canaló, cubeta, taca, petjada o testimoni*.

 - La *talla dolça o intaglio* designa el conjunt de procediments manuals de gravat al buit sobre metall. En sentit restringit, en canvi, indica el gravat al burí.

□ *Característiques del gravat*

- *Inversió de la imatge*: el gravador ha de tenir en compte que el disseny estarà invertit en l'estampa abans de començar a gravar, sobretot si es tracta d'incorporar text o una imatge que implica una direcció. Alguns gravadors recorren a l'espill per confrontar el treball que estan fent amb la seva idea o esbós original, d'altres, amb una mica de pràctica, graven de manera invertida sense dificultat.

Miró Llull

1/57

Miró Llull

Miró Llull. *El cant de la terra*, 1985. Linòleum, 13,4 x 17,5 cm

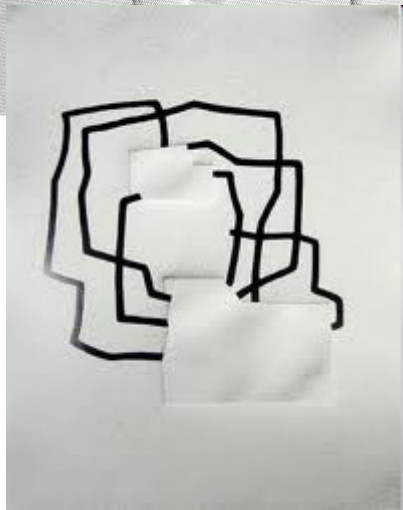
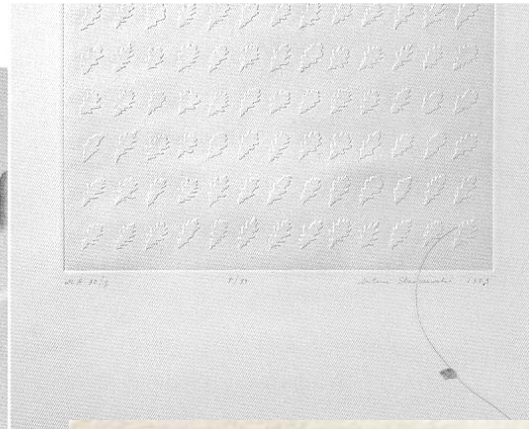
1/17

El cant de la terra

Miró Llull

-
- *Inversió del buit-relleu*. Totes les incisions i traces aprofundides en la matriu —ja sigui de metall, fusta o algun altre material—, són el relleu en l'estampació. Alguns artistes estampen les matrius sense tintar, amb l'objectiu de crear la imatge només amb els relleus. Aquestes estampes blanques, sense tinta, es coneixen amb el nom de *gofratges*

on the plate.

-
- La inversió de relleus implica una dialèctica entre l'espai en què es fa la incisió i el superficial, entre el buit i el relleu. El gravador treballa novament de forma contrària al resultat que obtindrà, és a dir, el fet d'obrir el metall o de tallar la fusta implica elevar un relleu sobre el paper. Com més aprofundeixi el solc en la matriu, més pronunciat serà el sortint resultant en el paper.

-
- *Visual i tàctil.* La possibilitat de llegir la imatge a través del tacte és poc habitual en altres manifestacions artístiques, el suport de les quals és el paper, com ara el dibuix o la fotografia.

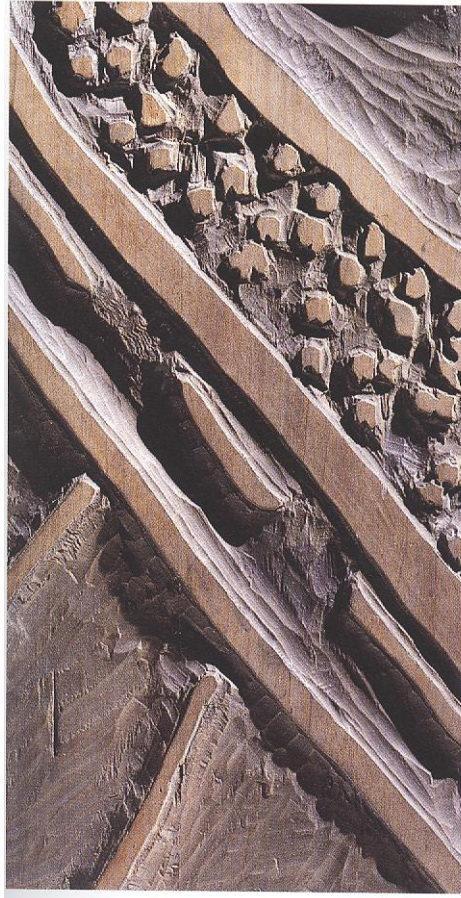
-
- En relació amb el relleu i el tacte, trobem les *textures*. Moltes tècniques de gravat en relleu i al buit permeten manipular o fabricar una infinitat de textures.

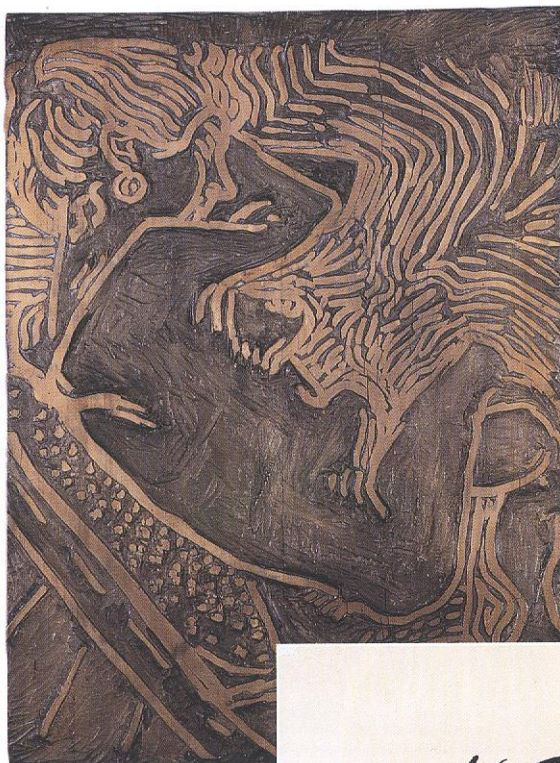

-
- Alguns artistes han aprofitat aquesta qualitat per incorporar objectes ja existents o una part en les seves creacions. Per exemple, el guant que per atzar va trobar Antoni Clavé i que va introduir en moltes de les seves produccions, o les tisores que Antoni Tàpies incorpora en algunes de les seves estampes.

-
- També la dualitat *positiu i negatiu* és present en el gravat. Per exemple, en una xilografia, el dibuix tallat en la matriu és el blanc en el paper. D'alguna manera, és com si es dibuixés en blanc sobre un fons fosc.

17 and 18. Henri Matisse (1869–1954),
Nude in Profile, Large Woodcut, 1906.
Wood-block (left) with an impression
from it (below). 49.5 x 40.

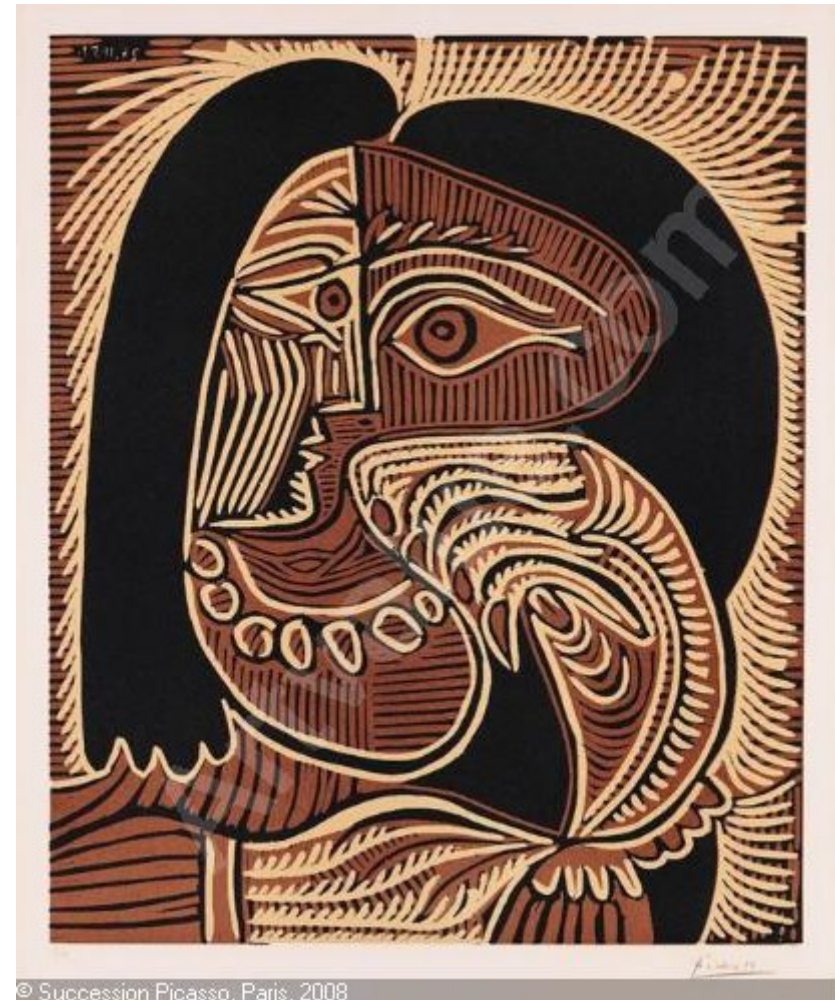
19 and 20. (opposite) Details of figs 17
and 18 shown at actual size.

The block consists of two joined planks
of pearwood, from which Matisse cut
away the wood around the design with
knives, chisels and gouges, leaving the
stark lines, dashes and dots which form
the image standing in relief.

V&A: E.609–1975;
© Succession H. Matisse/
DACS 2001.
Block purchased with
assistance from the Lumley
Cazalet Gallery in Memory
of Frank Perls.

És possible, però, revocar l'afirmació anterior si entintem el tac de fusta amb un color molt clar i l'estampem damunt d'un suport fosc, com feia Picasso en alguns dels seus gravats sobre linòleum.

gravat “crible”

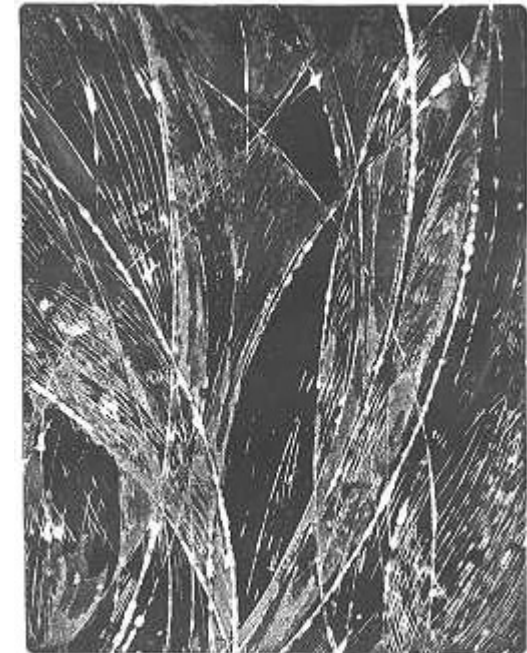
El mateix conflicte negatiu/positiu se’ns presenta en el gravat al buit.

Convencionalment, la incisió del metall és el dibuix negre en el paper i la superfície és el blanc. De vegades, un cop gravada la planxa resulta més interessant entintar-la com si es tractés d’un gravat en relleu; o sigui, deixar els solcs blancs i pintar la Superfície.

1/11

1800

1/2

1800

-
- Una altra particularitat del gravat és la *multiplicitat* de la imatge. Aquesta característica influeix en el procés i en el resultat final: en primer lloc, la possibilitat d'estampar diverses proves d'estat permet controlar i modificar el treball durant el procés. D'alguna manera, l'artista estableix un diàleg íntim entre allò que vol dir i allò que en realitat està expressant, entre la imatge que està gestant al seu interior i la que resulta en el paper.

La *multiplicitat* influeix en diverses direccions:

-
- En l'estampació, abans de donar per definitiva una estampa gravada, ens permet experimentar amb diversos suports — diferents classes de paper, grandàries, grossors, colors, etc.—, amb diversos colors de tintes, es poden fer diferents manipulacions en la neteja de la matriu —retrossada, pentinada, nevada, natural, etc.—, provar l'enquadrament del suport gràfic, etc.

 - la possibilitat de fer diverses proves facilita també la barreja de tècniques en el mateix paper, de manera que diverses matrius amb autonomia pròpia poden formar part, alhora, d'una altra obra singular. O bé, fins i tot, una mateixa planxa es pot estampar en cap i cua o invertida o de forma seriada.

-
- Des d'un altre àmbit, la *multiplicitat* del gravat ha permès, al llarg de la història de l'art, difondre i popularitzar l'art. A diferència de la pintura o de l'escultura, el gravat és més assequible. Aquesta qualitat, juntament amb el fet que es pot transportar amb facilitat, en possibilita una major circulació.

El gravat és molt ric en recursos materials i processuals:

- Centrant-nos en els suports o planxes, podem citar la fusta, el linòleum, el metall, el metacrilat, els PVC, etc. També hi ha una gran diversitat de fustes i metalls que són aptes per gravar, com ara el boix, el cirerer, la perera, el pi, el coure, el zinc, el llautó, el ferro, l'alumini, etc. El material de la matriu condiciona uns determinats procediments.
- Aquesta varietat en el material i en les tècniques implica una gran riquesa gràfica: des dels treballs més fins i subtils del burí fins a les taques contundents d'un carborúndum, el gravat permet tota classe de traces, línies, taques i la resta de recursos expressius. Aquesta pluralitat accepta una diversitat d'estils i de llenguatges artístics.

El gravat es pot classificar o subdividir segons la naturalesa de la matriu en:

- ***Xilografia*** o gravat a la fusta (del grec *xýlon* = fusta).
- ***Linoleografia*** o gravat sobre linòleum.
- ***Calcografia*** o gravat en metall (del grec *kalkós* = coure).
- ***Litografia*** (del grec *líthos* = pedra).
- ***Serigrafia*** (del grec *serikos* = seda).
- **Gravat sobre altres materials.**

Cada un d'aquests grups es pot subdividir en una sèrie llarga de subgrups segons factors diversos: l'eina que s'utilitza per gravar (gravat al burí, a la punta seca, etc.), el material (gravat al sucre, al sofre, a la sal, etc.), l'efecte aconseguit (gravat a punts, aiguatinta, a la manera negra, etc.), o l'artista que el va enginyar (mètode de Siegen, de Bracquemond, de François, d'Oriva, etc.).

Una altra classificació és deguda a la varietat de traç en la matriu (traç en relleu, al buit o de superfície) i a la manera d'aplicar la tinta, és a dir, si s'entinten les incisions o bé la superfície:

- El **gravat en relleu**: la imatge tallada és el blanc de l'estampació i la superfície que rep la tinta és el negre o el color utilitzat. Formen part d'aquest grup la xilografia i la linoleografia.

- El **gravat al buit**: al contrari que el gravat en relleu, la imatge gravada, el buit, és el disseny en l'estampa i la superfície, el blanc. Tradicionalment el gravat al buit és el calcogràfic. Actualment es poden utilitzar matrius alternatives com, per exemple, el PVC, el metacrilat, algunes tècniques additives com ara el carborúndum, etc.

- Els **procediments planogràfics**: són aquells en què no s'ha fet cap incisió a la matriu ni s'ha gravat, sinó que, com ja hem comentat, s'obté a partir d'altres processos. Formen part d'aquest grup la litografia i la serigrafia.

□ *Gravat en relleu*

Xilografia

a fibra
a contrafibra o testa
en color:
encaix o mètode d'E. Munch
diversos tacs
plantilla, dibuix picat o *pochoir*
corró (arc iris)
il·luminació manual
a planxa perduda

Linoleografia

en color: íd. que en xilografia

Altres procediments

matrius de cartó
planxes de metacrilat (incisió amb punta, pirogravat)
cellocut
collagraph en relleu
acoblament de làmines metàl·liques, plàstics,
superfícies *ready-made*
aiguafort en relleu (mètode de Blake i S. W. Hayter)
mètode de Lambourne (en planxa metàl·lica)
clivellatge o *crible*
gofratge (japonès: Kimekomi)
gipsografia

François Maréchal

□ *Gravat al buit: Calcografia*

Incisió directa (amb una eina)

punta seca
burí
manera negra o *mezzatinta*
martell (*opus mallei* o *crible*)
punts o punteig,
manera de llapis...

Incisió indirecta (amb atac d'un mordent)

aiguafort
aiguatinta amb resina a la sal, el
betum de Judea, l'esprai sofre
sucre, a la mel, el mètode de
Bracquemond o a la ploma, etc.
vernís tou
lavis o llavat
fotogravat, *gillotage*
heliogravat, gravat al buit

□ *Procediments planogràfics: litografia*

naturalesa de la matriu:

sobre pedra

sobre metall (zincografia o metal·lografia)

mode d'establir el dibuix:

manual: tinta sòlida, líquida, llapis i barres litogràfiques

fotomecànic (òfset)

processos especials:

variacions en el granejatge de les pedres

manera negra

reproducció fotogràfica en la litografia manual

etc.

□ *Procediments planogràfics: Serigrafia*

Clixé manual: clixé de paper, de pel·lícula retallable, d'obturació directa, de manufix (d'emulsió), doble per a impressió tramada en relleu (impressió i el de guia), de plàstic i goma laca, goma laca polvoritzada.

Clixé fotomecànic